

FÖRTROENDEGAPET MELLAN FORSKNINGSINSTITUTIONER OCH FORSKARE^{1,2}

YLVA NORÉN BRETZER

Sammanfattning

Förtroendet för universitet och högskolor har legat på en relativt konstant nivå under åren 2002–2016: omkring 55 procent av respondenterna i de nationella SOM-undersökningarna uppger sig ha stort förtroende för dessa samhällsinstitutioner. Samma tendens gäller förtroendet för forskare, där drygt 70 procent av allmänheten har stort förtroende. Trots höga förtroendenivåer framträder ett visst gap mellan institutioner och aktörer. Detta gap är fortfarande relativt outforskat och fokuseras därför i följande kapitel. Analysen visar att det högsta förtroendet för universitet och högskolor hittas bland unga, högutbildade, de med hög tillit till andra människor och sympatisörer med traditionella ”mittenpartier”. Utbildningsnivå är däremot inte lika centralt för förtroendet för forskare – här är det istället människor som själva är aktiva forskningsanvändare som hyser högst förtroende. De med lägst förtroende för forskare anser i högre utsträckning att forskningsfusk är vanligt och att forskningsetiska frågor inte tas på tillräckligt stort allvar.

Forskningen i Sverige finansieras till stor del av skattemedel. Detta kan medföra en – berättigad – förväntan från samhällets sida att resurserna ska användas ansvarsfullt och att resultaten ska vara relevanta för samhällets frågor och problem. Precis som dopning och fiffel ibland avslöjas inom idrotten, uppdagas emellanåt frågor om forskningsfusk. De bakomliggande motiven till fusk kan variera. För forskare som tävlar om att vara världsledande inom sina respektive fält kan frestelsen att tumma på etik, transparens och redlighet ibland bli alltför stor (se artikel i *Universitetsläraren*, 2017:3). Centrala etikprövningsnämnden (CEPN) inrättades 2004 för att förebygga denna typ av överträdelser. Nämnden utökades 2016 med ytterligare två ledamöter (expertgruppen för oredlighet i forskning). Samma år inkom 17 olika ärenden om oredlighet. Bland dessa fanns Macchiarini-skandalen vid Karolinska institutet³, men även transplantation av hornhinnor avsedda för grisar uppdagades vid Linköpings universitet (*Svenska Dagbladet*, 2016-05-03).

I följande kapitel undersöks tre frågor. Den första är om det har skett någon förändring i allmänhetens förtroende för universitet och högskolor under perioden 2002–2016? Den andra frågan är om förtroendet för forskare har ändrats över tid? Den tredje frågan berör avslutningsvis vilka olika förklaringsfaktorer som ligger bakom varför vissa grupper har ett högre alternativt lägre förtroende för universitet och högskolor och för forskare.

Tre förtroendenivåer: idé, institution och aktörer

För att förstå hur medborgare uppfattar olika samhällsinstitutioner är det viktigt att analysera deras förtroende för de offentliga institutionerna. Förtroende är ett slags mandat eller uppdrag som medborgare ger myndigheter, i egenskap av väljare och finansärer (skattebetalare).

Förtroende för samhällsinstitutioner kan delas upp i tre olika nivåer: *Idénivån* handlar om varför institutionen finns till. *Institutionsnivån* handlar om institutionens verksamhet som organisation. *Aktörsnivån* utgörs av den personal som står för institutionens dagliga verksamhet (Norén Bretzer 2017, 2015; Norris 2011; Peters 2002; Lundquist 1992).

För universitetens del är *idénivån* de idéer och principer som exempelvis låg till grund för *Magna Charta Universitatum* som 1988 undertecknades av 388 universitetsrektorer i Europa.⁴ Dokumentet preciserades året därpå av Bologna-deklarationen⁵ som banat väg för gemensamma vetenskapliga principer, rörlighet mellan lärosäten, samt granskning, utvärdering och jämförbarhet av forskning och undervisning mellan länder. *Institutionsnivån* motsvarar universitetet som organisation och de regler som styr vad universitetet ska göra (Högskolelagen 1992:1434 och Högskoleförordningen 1993:100). På *aktörsnivån* återfinns de enskilda personerna i universitetens verksamheter – rektorer, forskare, lärare och administrativ personal. Förtroendet som analyseras fortsatt i detta kapitel gäller *institutionerna* (universitet och högskolor) samt *aktörerna* (forskare).

Forskarna Lipset & Schneider (1987) var tidigt ute med att undersöka förtroendet för samhällsinstitutioner, näringsliv och ideell sektor i USA. De var intresserade av det sjunkande förtroendet för ledarskap inom olika typer av institutioner och oroades av ett ökat ifrågasättande av stora ledare och centrala institutioner inom både offentlig och privat sektor. I jämförelse med mätningar på 1950- och 1960-talen såg de ett växande förtroendegap i sina undersökningar (Lipset & Schneider, 1987:3–7). I gapet fanns även en paradoxal skillnad mellan förtroendet för institutionerna och för aktörerna: Förtroendet var i många fall betydligt lägre för aktörerna än för institutionerna som de representerade. En sådan skillnad i förtroende här i Sverige är att förtroendet för politiker regelmässigt har varit betydligt lägre jämfört med förtroendet för regering, riksdag eller kommunstyrelser (Norén Bretzer, 2007, 2005).

Den holländske sociologen Peter Achterberg har analyserat förtroendet för vetenskapliga institutioner i USA (Achterberg m. fl., 2015:1). Achterberg och hans kollegor hävdar att det hos högutbildade finns ett gap mellan förtroendet för akademiska institutioner och förtroendet för vetenskapliga metoder. Högutbildade tycks ibland vara mer skeptiska till akademiska institutioner, föredra mer individualistiska värden och vara mer kritiska till samhällsinstitutioner (tesen om detta brukar benämnas *reflexiv modernisering*). Dessa värdekonserverna grupper betonar traditionella värden och nationell identitet (Achterberg m. fl., 2015:3;

Inglehart & Welzel, 2005; Beck & Lash, 1994). I detta kapitel används sympati med ytterkantpartier som indikator för dessa värdedimensioner.

Närhetshypotesen innebär att högutbildade generellt sett har högre förtroende för samhällsinstitutioner, och även för universitet och högskolor, eftersom de har personlig erfarenhet av dessa. Närheten kan även vara geografisk (t.ex. att bo på en högskoleort) och bestå av närståendes erfarenheter (jmf Vetenskap & Allmänhet, 2016:2; Bergström & Oscarsson, 2015:117; Vetenskap & Allmänhet, 2010:2). Andra individförklaringar som tidigare forskning har diskuterat är exempelvis betydelsen av politiskt intresse samt tillit (Andersson, 2014a; Holmberg & Weibull, 2012; Vetenskap & Allmänhet, 2010:2).

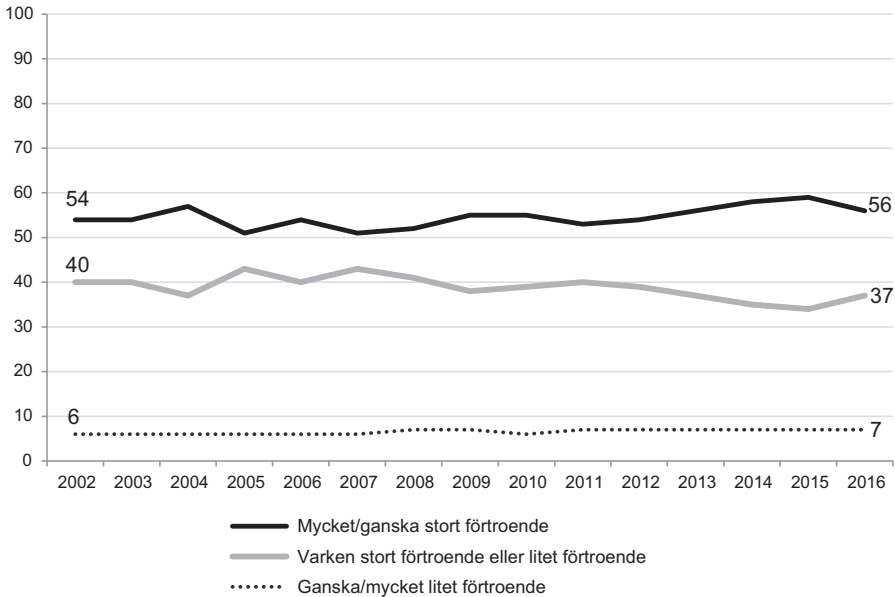
Tillit brukar ha stor betydelse för institutionellt förtroende och politiskt förtroende (Norén Bretzer, 2017, 2015; Rothstein, 2005). Tillit handlar om en generell inställning till andra människor i samhället, och brukar skattas med frågan *går det i allmänhet att lita på andra människor?* Personer med låg tillit till andra människor har en stor benägenhet att inte heller ha förtroende för samhällets olika institutioner.

I kapitlet undersöks dels förtroendet för universitet och högskolor, dels förtroendet för forskare. Dessutom prövas olika förklaringar till förtroendevariationer i undergrupper. Viktiga sådana är olika åldersgrupper (Holmberg & Weibull, 2012); *närhetshypotesen* och *utbildningsnivå* (Achterberg m.fl., 2015; Bergström & Oscarsson, 2015; Holmberg & Weibull, 2013), *politiskt intresse* och *partisympati* (Achterberg m.fl. 2015; Bergström & Oscarsson 2015), samt *tillit* (Rothstein, 2005; Norén Bretzer, 2015, 2005). Dessutom kommer två index att prövas som inte tidigare har prövats i nämnda forskningsrapporter. Det ena handlar om svars-personernas egen användning av forskning, det andra handlar om bedömning av förekomst av forskningsfusk. Dessa introduceras närmare i anslutning till de analyser där de redovisas.

Allmänhetens förtroende för universitet och högskolor

Allmänhetens förtroende för universitet och högskolor har legat stabilt på ungefär samma nivå under en längre tid (figur 1). Mätningen 2016 motsvarar de nivåer som uppmättes i början av 2000-talet. Drygt hälften av de svarande (56 procent år 2016) har *mycket stort* eller *ganska stort förtroende* för universitet och högskolor. De som svarat *varken stort eller litet förtroende* utgör 37 procent, medan endast 7 procent har *ganska litet* eller *mycket litet förtroende*. Även andelen med ganska eller mycket litet förtroende är relativt oförändrad över tid. Enstaka händelser gällande forskningsfusk brukar inte påverka den långsiktiga trenden (Andersson, 2014b).

En viss minskning i andelen som har mycket/ganska stort förtroende mellan 2015 och 2016 förefaller att synas, men denna är för liten för att vara statistiskt säker. Läggs de olika positiva och neutrala grupperna samman har en övertygande andel om 93 procent av svarspersonerna ett positivt förtroende eller har ett ”varken stort eller litet förtroende” för universitet och högskolor.

Figur 1 Förtroende för universitet och högskolor, 2002–2016 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: *Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?* [alternativ Universitet och högskolor]. Denna formulering användes från och med 2013. Frågeformuleringen under åren 2002–2012 saknade tillägget "sköter sitt arbete". En femgradig svarsskala användes med följande svarsalternativ: *Mycket stort förtroende, Ganska stort förtroende, Varken stort eller litet förtroende, Ganska litet förtroende* samt *Mycket litet förtroende*. Antal svarande var 3 322 år 2002 samt 3 057 år 2016.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2000–2016.

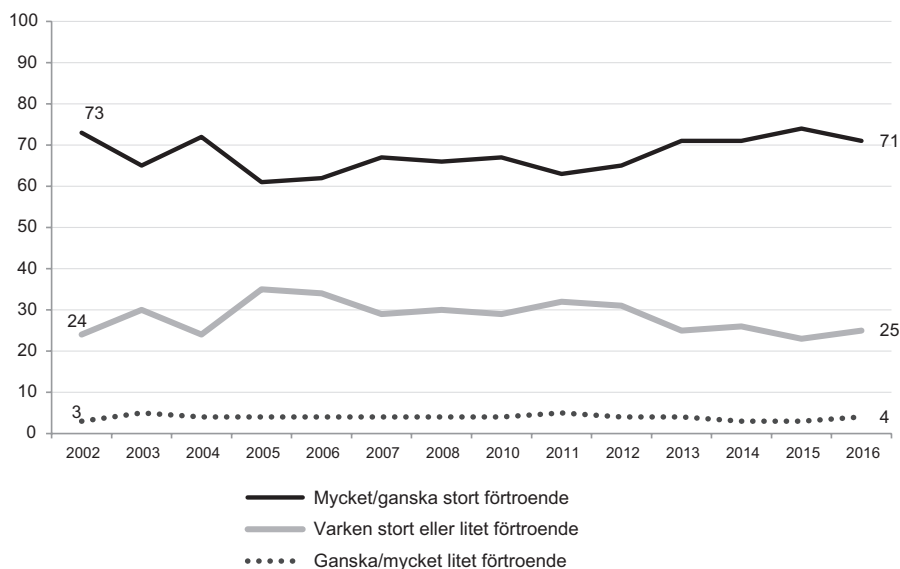
Förtroendet för universitet och högskolor har alltså inte minskat i 2016 års mätning. Jämfört med förtroendet för andra myndigheter som mäts i SOM-undersökningarna, bibehåller universitet och högskolor andraplatsen i uppmätt institutionsförtroende år 2016 hos svenska folket. På första plats ligger sjukvården, och tredjeplatsen hålls av radio & tv (se vidare Holmberg och Weibulls kapitel i denna volym).

Förtroende för forskare

Forskare och lärare är kanske de vanligaste representanterna att förknippas med universitet och högskolor. De utgör även den mest konkreta nivån av förtroendet: *aktörsnivån*. I forskarens uppdrag ligger att lösa problem och att publicera forskningsresultat, men även att undervisa och lära ut. I medier förekommer både bilden av det missförstådda geniet som slutligen får sitt genombrott (Albert Einstein), liksom forskare som väntas hitta lösningar på världens problem, eller utmaningar (Johan Rockström, Hans Rosling eller Agnes Wold).⁶

I figur 2 visas att förtroendet för forskare ligger högre jämfört med förtroendet för universitet och högskolor, mätt i andel mycket/ganska stort förtroende. Förtroendet för forskare ligger också relativt stabilt över perioden. Det ska noteras att dessa resultat gällande forskarna skiljer sig från tidigare redovisning av exempelvis Bergström & Oscarsson (2015), då dessa har innefattat alternativet *Ingen uppfattning*.⁷ För att här kunna jämföra förtroendet för universitet och högskolor (institutionerna) med förtroendet för forskare (aktörerna) har det varit nödvändigt att använda samma svarsskalor i båda dessa redovisningar.

Figur 2 Förtroende för forskare, 2002–2016 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: *Hur stort förtroende har du för hur forskare sköter sitt arbete?* Svarsalternativen var *Mycket stort förtroende*, *Ganska stort förtroende*, *Varken stort eller litet förtroende*, *Ganska litet förtroende*, *Mycket litet förtroende* samt *Ingen uppfattning*. Det senare alternativet, *Ingen uppfattning*, ingår ej i procentbasen i figur 2.⁸ Ingen mätning genomfördes 2009. Antal svarande var 1 505 år 2002 samt 1 433 år 2016.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2002–2016.

Det är särskilt överraskande att notera att förtroendet för aktörerna är *högre* än förtroendet för institutionerna, vilket brukar vara det omvända när vi exempelvis talar om politik. Då brukar förtroendet för idénivån (demokratin) vara högt, förtroendet för institutionerna medelmåttigt och förtroendet för aktörerna (politikerna) lågt (Norén Bretzer, 2005). I detta fall visar det sig att forskarna fungerar som dragplåster för sina arbetsgivare, i stället för det omvända (jmf. Bergström & Oscarsson, 2015:123; Oleskog Tryggvason & Boije, 2015). Förtroendegapet ligger i

snitt över tid på 13 procentenheter till forskarnas fördel och innebär att allmänheten skiljer på institutionen och dem som arbetar där (jmf Lipset & Schneider, 1987). Om andelarna som valt alternativen varken stort eller litet förtroende läggs till minskar gapet till cirka 3 procentenheter, men är fortfarande till forskarnas fördel.

Olika gruppers förtroende för universitet och högskolor

Kapitlets tredje frågeställning gäller varför vissa grupper har ett högre eller lägre förtroende för universitet och högskolor samt för forskare. Tabell 1 visar förtroende för universitet och högskolor i relation till de bakgrundsfaktorer som kan antas ha betydelse för förtroendet.

Eftersom de flesta förtroendestudier har visat att det inte finns några skillnader mellan kvinnor och män, och testkörningar i det aktuella materialet visar att könsskillnader saknas även här, finns kön inte med i tabellen (jmf Norén Bretzer, 2015, 2005; Vetenskap & Allmänhet, 2016:2). Ålder kan i viss mån relateras till personernas koppling till arbetsmarknaden. I tabellen redovisas tre åldersgrupper: de yngre som ännu inte har en så tydlig koppling till arbetsmarknaden (16–29 år), de yrkesaktiva (30–64 år), samt pensionärsgruppen (65–85 år). En annan faktor som enligt tidigare forskning är betydelsefull är *närhetshypotesen*. Svarepersonerna är därför indelade efter om de är bosatta på universitets- eller högskolekommuner eller ej. Tidigare forskning har utgått från en ganska traditionell stad–land-uppdelning (jmf Bergström & Oscarsson, 2015), men här prövas boende vid universitets- och högskolekommun gentemot övriga boendekommuner. Även *utbildningsmässig erfarenhet* av universitet och högskolor kan betraktas som ett slags geografisk närhet, i och med att man har studerat eller läst vid ett lärosäte (Vetenskap & Allmänhet, 2016:2). Högre utbildning vid universitet och högskolor ger rimligen en erfarenhet av dessa institutioner som också hyser ett slags platsdimension då dessa är integrerade i sina nära lokalsamhällen (jmf Andersson & Weibull, 2014). Då högutbildade även befinner sig på andra orter än universitets- och högskolekommuner är det värdefullt att denna förklaring också undersöks.

Förtroendet för olika offentliga institutioner är vanligen större bland personer med större *politiskt intresse* oavsett utbildning eller boendeort, jämfört med dem som har ett lägre eller mycket litet sådant (Vetenskap & Allmänhet, 2016:2; Bergström & Oscarsson, 2015; Norén Bretzer, 2005). Frågan om politiskt intresse har ursprungligen fyra svarsalternativ, vilka här redovisas i två kategorier där de som har svarat att de har mycket stort alternativt ganska stort intresse för politik utgör den ena kategorin och de som har svarat ganska litet eller mycket litet utgör den andra.

Ett ytterligare sätt att undersöka om politiska preferenser är relaterade till förtroendet är att jämföra grupper som sympatiserar med olika politiska partier (jmf Norén Bretzer, 2016, 2005). I följande redovisning visas endast sympati med sådana partier som har suttit i regeringsställning – S, MP, FP, KD, C och M – gentemot de som brukar kallas för *flankpartier* eller *ytterkantpartier* – V, FI, SD och Övriga

partier (Miller & Curtin, 2011; Aardal, 1990). Flankpartierna är sådana som mer eller mindre existerar som utmanare till de etablerade regeringsalternativen. Ytterligare ett skäl till att göra denna gruppering är att en redovisning per parti skulle göra många grupper för små för relevanta jämförelser.⁹

Sist men inte minst visas i tabell 1 betydelsen av låg, medel eller hög *tillit*, en faktor som oftast visat sig ha stor betydelse i förtroendeanalyser då personer med låg tilltro till sina medmänniskor oftare också har ett lågt förtroende för samhällets institutioner, och aktörerna som företräder sådana (Norén Bretzer, 2015, 2005; Rothstein, 2011).

Tabell 1 Förtroende för universitet och högskolor i olika grupper, 2016 (procent, Tau-c)

	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	Summa procent	Antal svar
Samtliga	11	45	37	5	2	100	3 057
Ålder (Tau-c=0,17 ^{***})							
16–29 år	23	45	26	4	2	100	458
30–64 år	10	49	35	4	2	100	1 714
65–85 år	5	38	46	7	4	100	884
Boendekommun (-0,10 ^{***})							
Universitets- eller högskolekommun	13	48	33	4	2	100	1 377
Övriga kommuner	9	43	40	5	3	100	1 680
Utbildning (-0,19 ^{***})							
Låg	5	31	48	9	7	100	433
Medellåg	10	40	45	3	2	100	911
Medelhög	12	46	35	6	1	100	689
Hög	14	57	25	3	1	100	973
Politiskt intresse (-0,12 ^{***})							
Mycket/ganska stort	12	48	34	4	2	100	1 919
Ganska/mycket litet	9	40	42	5	4	100	1 123
Partisynpatí (0,11 ^{***})							
S, MP, C, FP, KD, M	12	48	34	4	2	100	2 036
Flankpartier V, FI, SD, Övr.	9	37	43	7	4	100	656
Tillit (-0,16 ^{***})							
Låg, 0–4	9	32	40	11	7	100	436
Medel, 5–7	9	43	42	4	2	100	1 335
Hög, 8–10	14	51	31	3	1	100	1 234

Kommentar: För att testa sambandens styrka och riktning används sambandsmättet Kendalls Tau-C. Mättet går från -1 till +1, där -1 innebär ett perfekt negativt samband och +1 innebär ett perfekt positivt samband. 0 anger att samband saknas. ^{***}p=0.000

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Resultaten i tabell 1 går alla åt förväntat håll. Bland olika åldersgrupper har de yngre ett högre förtroende för universitet och högskolor jämfört med de äldre. Ungdomarna 16–29 år har störst förtroende: 68 procent uppger att de har mycket eller ganska stort förtroende. Detta ska ställas emot pensionärerna, där endast 43 procent har mycket eller ganska stort förtroende.

Närhetshypotesen bekräftas genom att boende på universitets- eller högskoleort påverkar förtroendet positivt. De flesta svarspersonerna i andelen som uppger *varken stort eller litet förtroende* är inte bosatta i en lärosätesskommun. Grupper med ganska/mycket litet förtroende tycks något mer representerade utanför lärosätessorterna, men skillnaderna är mycket små.

Utbildning – som är en annan aspekt av närhetshypotesen – har en ännu tydligare effekt på förtroendet, där högre utbildningsnivåer tydligt ökar sannolikheten att personer har ett mycket eller ganska stort förtroende för universitet och högskolor. På motsvarande sätt ökar låg utbildning sannolikheten för ett lågt förtroende för universitet och högskolor. Den personliga erfarenheten av dessa institutioner kan därmed spela en viktig roll, tillsammans med alla övriga aspekter som högre utbildning innebär (ökade förmågor, starkare ställning på arbetsmarknaden, ökad självkänsla etc.).

Politiskt intresse kan också användas för att förutspå förtroendenivån för universitet och högskolor. Ett ökat politiskt intresse innebär en ökad sannolikhet att ha ett högre förtroende för universitet och högskolor. Politiskt intresserade personer är ofta högutbildade. Vilka partisympatier man har tycks också ha en avgörande betydelse för förtroendet för universitet och högskolor. De som sympatiserar med *S, MP, C, FP, KD* eller *M* har ett högre förtroende för universitet och högskolor, jämfört med de som sympatiserar med *V, SD, FI* och *Övriga* partier. Andelen som anger ganska/mycket litet förtroende bland *SD*-sympatisörer är cirka 16 procent, att jämföra med cirka 2 procent bland de som sympatiserar med *S, MP, C, FP, KD* eller *M*. I stora drag går den främsta skiljelinjen mellan sympatisörer till ”etablerade” partier gentemot sympatisörer med flankpartier.

Som beskrivits i tidigare avsnitt har tillit till andra människor stor betydelse för förtroendet för samhällsinstitutioner. Årets undersökning visar, som väntat, att personer med hög tillit har ett högre förtroende för universitet och högskolor jämfört med personer med låg tillit. Sammantaget visar resultaten inga överraskningar jämfört med vad som hittats i tidigare forskning.

Samlad analys av förtroende för universitet, högskolor och forskare

Tidigare forskning tyder alltså på att det finns många faktorer som kan påverka förtroendet för forskning och forskare. Men i vilken grad kan de olika faktorerna bidra till att förklara förtroendenivån? Genom en regressionsanalys är det möjligt att analysera alla de bakomliggande påverkansfaktorernas samlade effekter. Dessa redovisas här i fyra olika modeller, två för förtroendet för universitet och högskolor och två för förtroendet för forskare.

En regressionsanalys på ålder, boendekommun, utbildning, politiskt intresse, politisk sympati och tillit visar att yngre har ett signifikant högre förtroende för universitet och högskolor jämfört med pensionärer. Skillnaden mellan åldersgrupperna är dock inte signifikant när det gäller förtroende för forskare.

Boendekommun visas ingen större inverkan på förtroendet, så stödet för närhetshypotesen ur geografisk synvinkel är oväntat svag.

Utbildning har en signifikant effekt på vilka som har förtroende för högskolor och universitet i den samlande regressionsanalysen (modell 1a och 1b). Däremot är detta samband inte signifikant i modell 2a, i relation till vilka som har förtroende till forskare. I modell 2b är utbildning återigen signifikant tillsammans med indexen för uppfattningar om forskningsintresse och forskningsfusk. Förtroendet för forskare tycks påverkas *negativt* av utbildning. Detta kan förstås utifrån hypotesen som Achterberg med kollegor (2005) diskuterar i relation till reflexiv moderniseringsteori, som pekar på att högre utbildning också leder till en ökad skepticism och kritisk förmåga. Resultatet stödjer resonemanget att det finns grupper av högutbildade personer som är kritiska eller skeptiska till forskning. Utbildningseffekten övergår här också till en del i indexet *Forskningsanvändning* som har ett nära samband med utbildningsfaktorn (Pearson's $r=0,28$ $p<.01$). Att utbildning har så pass olika effekt i modell 1b jämfört med i modell 2b är ett mycket överraskande resultat.

Politiskt intresse har endast en påverkan när det gäller förtroende för universitet och högskolor (modell 1a), men inte när indexen används. Indexen kan tänkas fånga upp effekten av politiskt intresse. Det är dock oväntat att politiskt intresse inte heller ger utslag på förtroende för forskare (i modell 2a), vilket pekar på att förtroende för *aktörerna* och förtroende för *institutionerna* är olika saker i svars-personernas föreställningsvärld. Dock behöver vi forska mer på dessa skillnader för att närmare förstå dem.

Sympati med flankpartier minskar förtroendet signifikant för både universitet och högskolor samt för forskare. Sympati med något av flankpartierna kan tänkas innebära misstro mot hela den etablerade vänster–högerdimensionen som dessa partier företräder, och att detta missnöje även påverkar svars-personernas förtroende för universitet, högskolor och för forskare.

Mellanmänsklig tillit är en av de viktigaste förklaringsfaktorerna, vilket också bekräftas av tidigare forskning. Personer med hög tillit har större förtroende för universitet och högskolor, samt för forskare.

I SOM-undersökningen 2016 finns frågor om konsumtion av forskningsnyheter, forskningens bedömda samhällsnytta och insatthet i forskningsfrågor (se exakta formuleringar i kommentaren till tabell 2). Här fanns även frågor om etiska frågor och forskningsfusk. Genom faktoranalys¹⁰ faller frågorna ut i två olika dimensioner, som har gjorts om till två olika index, eftersom jag hävdar att frågorna teoretiskt mäter liknande aspekter av två skilda dimensioner. Det första indexet kallas *Forskningsintresse* och det andra indexet för *Forskningsfusk*. Det mest intressanta är att både eget forskningsintresse och fuskbedömning (att

forskningsetik och forskningsfusk inte tas på tillräckligt stort allvar) har som störst effekt på förtroendet för forskare. Det är överraskande att dessa två förklaringar tycks vara de mest betydelsefulla då det gäller att förklara förtroendet för forskare, medan samma förklaringar spelar en mycket mindre roll då allmänheten utvärderar institutionerna, universitet och högskolor.

Tabell 2 *Förtroende för universitet och högskolor, samt förtroende för forskare 2016 (linjär regression)*

	Förtroende för universitet och högskolor		Förtroende för forskare	
	(ostd. Beta) Modell 1a	(ostd. Beta) Modell 1b	(ostd. Beta) Modell 2a	(ostd. Beta) Modell 2b
<i>Ålder</i>				
16–29 år	,10***	,10***	,03	,03
30–64 år (ref.)	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
65–85 år	-,06***	-,06***	-,01	,00
<i>Boendekommun, 2-del</i>				
Univ-/Högskoleorter	,02	,02	,01	,01
Övriga kommuner	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
<i>Utbildning, 4-del</i>	,10***	,10***	-,01	-,05***
<i>Politiskt intresse, 4-del</i>	,00	,00	,03	-,04
<i>Partisympati, 2-del</i>				
Mittenpartier S, MP, C, FP, KD, M	Ref.	Ref.	Ref.	Ref.
Flankpartier V, SD, Övriga	-,03**	-,03**	-,04**	-,03*
<i>Tillit, 0 – 10</i>	,18***	,16***	,14***	,09***
<i>Forskningsintresse INDEXⁱ</i>		,17***		,35***
<i>Forskningsfusk INDEXⁱⁱ</i>		-,17***		-,41***
<i>Andel förklarad varians, R²</i>	,21	,21	,04	,25
<i>Antal svar</i>	1 240	1 240	1 136	1 136

Kommentar: ⁱIndexet består av påståendena *Jag tar gärna del av nyheter om forskning på internet, i tv, radio eller tidningar, Ökad satsning på forskning ger ett bättre samhälle för alla och Jag tycker att jag är insatt i forskningsfrågor*. Svar angavs på en skala där 1=Helt felaktigt påstående och 5=Helt riktigt påstående. Cronbach's alpha=0,60.

ⁱⁱIndexet består av påståendena *Forskare tar inte etiska frågor på allvar och Det förekommer mycket fusk inom forskning*. Samma svarsskala som ovan användes. Cronbach's alpha=0,49. *p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Ett värdefullt huvudresultat från tabell 2 är att närhetshypotesen som beskrivits tydligt i tidigare forskning också bekräftas beträffande förtroendet för universitet och högskolor (institutionerna). Men denna hypotes gäller inte självklart för att förklara förtroendet för forskare, eller aktörerna. Här kan utbildning till och med påverka aktörsförtroendet *negativt*, i linje med tesen om reflexiv modernisering.

Ett andra huvudresultat från tabell 2 visar att förtroendet för forskare (aktörerna) till sin natur är delvis annorlunda jämfört med förtroendet för universitet och högskolor (institutionerna). De traditionella förklaringarna i modell 1a ger endast en förklarad varians om 0,04 i modell 2a, jämfört med 0,21 i modell 1a. I modell 2b visar sig de två indexen forskningsanvändning och forskningsfusk tydligt skilja ut de grupper som har högt respektive lågt förtroende för forskare från varandra. Svarepersoner med högt förtroende för forskare karaktäriseras av att de sympatiserar med mittenpartier, de litar på andra människor samt att de gärna tar del av forskningsnyheter, anser att forskning förbättrar samhället och att de är insatta i forskningsfrågor. Dessutom instämmer dessa inte i påståenden om att forskningsfusk är vanligt eller att forskare inte skulle ta etiska frågor på allvar.

Svarepersoner med lågt förtroende för forskare karaktäriseras däremot av att de har högre utbildning, sympatiserar med något flankparti, har lägre tillit till andra människor och svarar nekande på frågor om forskningsanvändning men jakande på frågor om forskningsfusk.

Diskussion

Frågor om forskningsfusk och forskningsetiska frågor diskuterades flitigt i svenska massmedier under 2016. På frågan om detta har kommit att påverka förtroendet för universitet och högskolor kan jag på ett övergripande plan svara *nej*, eftersom förtroendet ligger på samma nivå som under 2000-talets inledning. Det intressanta med detta är, att trots att allmänhetens utbildningsnivå generellt har ökat under perioden, så finner jag inte en motsvande förtroendeökning hos svenska folket under perioden. I stället ligger förtroendet relativt konstant över denna tid, vilket kan förstås utifrån att högre utbildning kan leda till en mer reflexiv kritik av samhällets institutioner (Achterberg m.fl., 2015; Inglehart & Christian, 2005).

Det finns ytterligare fynd som stödjer tesen om reflexiv modernisering i materialet. Indikationerna på att högre utbildade kan vara mer skeptiska till forskare (aktörerna) samt att sympati med ytterkantpartier också ökar sannolikheten för lägre aktörs- och institutionsförtroende kan sammantaget tolkas som ett stöd för denna tes (Achterberg, 2015).

Ytterligare ett intressant fynd är det ännu relativt outforskade förtroendegap som har identifierats mellan förtroendet för forskningsinstitutionerna (universitet och högskolor) och aktörerna (forskarna), där forskarna har ett högre förtroende jämfört med sina arbetsgivare (jmf Lipset & Schneider, 1987). I litteraturen förekommer ofta det omvända resultatet, men detta fynd visar på ett fortsatt forskningsbehov.

Generell tillit till andra människor är också en faktor som tydligt bekräftas här, både i relation till förtroende för universitet och högskolor, och till forskare. Även indexet om betydelsen av egen forskningsanvändning är värdefullt, då det pekar på vikten av att allmänheten involveras mer aktivt i forskningskommunikationen. Att i egenskap av skattebetalare vara med och finansiera forskning är en sak, men att använda och konsumera forskning (t.ex. i form av exempelvis forskningsnyheter) kan tolkas som den andra sidan av myntet.

På motsvarande sätt visar det sig att personer som instämmer i påståenden om bristande forskningsetik och forskningsfusk också tenderar att ha ett lägre förtroende för de aktörer som begår dessa överträdelser, men inte gentemot lärosätena i stort.

Oavsett om allmänheten är välutbildad eller ej, så förväntar de sig att forskarna uppträder på ett etiskt godtagbart sätt och att fusk inte ska förekomma inom verksamheterna. Forskningen behöver bli bättre på att stå emot frestelser att överträda etiska kodex, och även bli tydligare gentemot propåer som kommer om att öka antalet patent, publiceringar och till och med antalet Nobelpris. Etik kan till och med behöva ett större utrymme både inom grundutbildning och på forskarnivå, och även inom staten självt (*DN Debatt*, 2016-10-31; Värdegrunden inom statsförvaltningen). Eftersom huvuddelen av de personer som utbildas inom universitet och högskolor sedan blir bärare av den offentliga sektorns etos¹¹, är det av fundamental vikt att denna odlas redan vid dess källa, vid lärosätena.

Noter

- ¹ Den ideella föreningen Vetenskap & Allmänhet, VA, undersöker årligen svenskarnas syn på forskning och forskning i samverkan med SOM-institutet, och i detta kapitel redovisas de senaste resultaten i detta avseende.
- ² Stort tack för många värdefulla kommentarer riktas till professor Maria Oskarsson och docent Ulrika Andersson. Ett stort tack riktas även till Fredrik Brounéus, Cissi Askwall, Martin Bergman och Maria Lindholm på Vetenskap & Allmänhet.
- ³ <http://ki.se/nyheter/detta-har-hant-i-macchiarini-arendet-0>
- ⁴ I dag har den undertecknats av 805 universitet i 85 länder.
- ⁵ <http://accreditation.org/accords/bologna-declaration-1999>
- ⁶ Detta påstående bygger inte på systematiska studier, men vid varje Nobelfest förekommer dessa båda sorts berättelser när porträtt på pristagarna tecknas.
- ⁷ År 2013 togs även svarsalternativet ”Ingen uppfattning” med. Denna ingår inte i redovisningen här, och bedöms inte påverka huvuddragen i resultatet för denna fråga.
- ⁸ 201 personer svarade att de hade Ingen uppfattning i den nationella SOM-undersökningen 2016.

- ⁹ FI-sympatisörer har visserligen ett nästan lika stort förtroende som sympatisörer med ”mittenpartier”, men för att distinktionen ska bli teoretiskt korrekt räknas de här till gruppen flankpartier.
- ¹⁰ Med faktoranalys undersöks dimensionaliteten i ett material.
- ¹¹ Se den gemensamma värdegrunden för statsanställda, www.regeringen.se/informationsmaterial/2013/10/s2013.011/

Referenser

- Aardal, Bernt (1990). ”The Norwegian Parliamentary Election of 1989”, *Electoral Studies*, 9(2): 151-158.
- Achterberg, Peter; Willem de Koster & Jeroen van der Waal (2015). ”A science confidence gap: Education, trust in scientific methods, and trust in scientific institutions in the United States, 2014”, *Public Understanding of Science*, 1 – 17. doi.org/10.1177/0963662515617367
- Andersson, Ulrika (2014a). ”Forskningsfusk och allmänhens förtroende för forskning”, i Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red.), *Mittfåra & marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, Ulrika (2014b). *Fusk och förtroende: Om mediers forskningsrapportering och förtroendet för forskning*. VA-rapport 2014:3. Stockholm: Vetenskap & Allmänhet
- Andersson, Ulrika & Lennart Weibull (2014). ”Den goda utbildningen” i Annika Bergström & Jonas Ohlsson (red.) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Beck, Ulrich & Scott Lash (1994). *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (2015). ”Svensk forskningsopinion 2002 – 2014”, i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red.), *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Dagens Nyheter* 2016-10-31. ”Gör etik obligatorisk i all högre utbildning”. Debattartikel av Lennart Levi och Bo Rothstein.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2013). ”Fallet för forskningsförtroendet fortsätter”, i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red.) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2012:1). ”Svenska folkets syn på forskning 2002 – 2010”, i ”10 år av dialog: Vetenskap & Allmänhet”. Stockholm: Vetenskap och allmänhet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2003). ”Mer forskning” i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red.) *Färfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Inglehart, Ronald & Christian Welzel (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- Lipset, Seymour Martin & William Schneider (1987). *The Confidence Gap: Business, Labor, and Government in the Public Mind*, revised edition, Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Lundquist, Lennart (1992). *Förvaltning, stat och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Miller, Raymond & Curtin, Jennifer (2011). "Counting the costs of coalition: The case of New Zealand's small parties", *Political Science*, 61(1):106–125.
- Nilsson, Lennart (2010). "Väljare och brukare om offentlig och privat välfärd i Västsverige", i Annika Bergström & Jonas Ohlsson (red.), *En region för alla*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Norén Bretzer, Ylva (2017). *Sveriges politiska system. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur*. (kommande)
- Norén Bretzer, Ylva (2016). "Hur sköter Västra Götalandsregionen sina uppgifter?", i Annika Bergström & Niklas Harring (red), *Hållbarhetens horisont*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Norén Bretzer, Ylva (red.) (2015). *Förtroendet för Försäkringskassan 1999–2010*, Socialförsäkringsrapport 2015:8. Stockholm: Försäkringskassan.
- Norén Bretzer, Ylva (2007). "Vad betyder kommunstorlek för det politiska förtroendet?". Kapitel i Folke Johansson, David Karlsson, Bengt Johansson och Ylva Norén Bretzer (red.), *Kommunstorlekt och demokrati*. Göteborg och Stockholm: CEFOS och Sveriges kommuner och landsting.
- Norén Bretzer, Ylva (2005). *Att förklara politiskt förtroende: betydelsen av socialt kapital och rättvisa procedurer*. Avhandling i statsvetenskap, Göteborgs universitet.
- Norris, Pippa (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oleskog Tryggvason, Per & Edvin Boije (2015). "Partiledareffekter i 2014 års val", i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red.), *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Peters, B. Guy (2002). *Governance: A Garbage-Can Perspective*. Political Science Series 84. Vienna.
- Rothstein, Bo (2011). *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in an international perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rothstein, Bo (2005). *Social traps and the problem of trust*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Svenska Dagbladet* (2016-05-03). "Forskningsfusk med hornhinnor".
- Universitetsläraren* (2017:3). "Forskarvärlden kan lära av idrottens kamp mot fusk", s. 24 – 29.
- Vetenskap & Allmänhet (2010). *Kunskaper i en klass för sig? VA-rapport 2010:2*. Stockholm: Vetenskap & Allmänhet.
- Vetenskap & Allmänhet (2016). *Vetenskapen i Samhället – resultat från SOM-undersökningen 2015*. VA-rapport 2016:2. Stockholm: Vetenskap & Allmänhet. Värdegrunden inom statsförvaltningen. Se www.vardegrundsdelegationen.se